

Normoverschrijdend gedrag tijdens militaire operaties

Erik De Soir¹

Uit conflictgebieden bereiken ons regelmatig berichten van ernstige schendingen op het internationaal humanitair recht. Maar ook bij vredesmissies wordt melding gemaakt van normoverschrijdend gedrag bij de ingezette troepen. Dit artikel polst naar de beweegredenen voor een dergelijk gedrag vanuit de agressietheorieën en de sociale psychologie. Niet als excuus of verzachtende omstandigheid, maar om beter in te gaan tegen dergelijk gedrag bij toekomstige missies.

De Belgische Krijgsmacht werd gedurende het laatste decennium op regelmatige basis geconfronteerd met een nieuw type van militaire ongehoorzaamheid of niet-adaptief gedrag gedurende de talrijke multinationale vredesondersteunende operaties waaraan werd deelgenomen: ontoelaatbaar agressief en/of normoverschrijdend gedrag van de ingezette troepen tegenover de lokale bevolking van het conflictgebied. De waarheid gebiedt om te benadrukken dat het hierbij om uitzonderlijk gedrag ging, meestal gesteld door enkelingen, individueel of in groep, maar met een vernietigend effect op het imago van de troepen die in die conflictzones werden ingezet. De negatieve reclame straalde af op het overige personeel dat zich in de meeste gevallen met grote inzet en vol idealisme op uitstekende wijze aan het volbrengen van de opdracht gewijd had.

Misschien dient onderstreept dat de vredesoperaties, die sedert het begin van de jaren 90 een massale inzet vergden, voor de Belgische strijdkrachten een nieuwe uitdaging waren. Net zoals de meeste andere Westerse krijgsmachten kregen ze niet eens de kans om de transitie van 'Koude Oorlog'-leger naar 'postmoderne *Peacekeeping Force*' - goed uitgerust, snel en modulair inzetbaar en met specifieke training - te voltooien.

¹ Erik De Soir is als majoor, psycholoog en psychotherapeut verbonden als lesgever en onderzoeker aan het Studiecentrum voor Stress en Trauma van het Departement Gedragswetenschappen van de Koninklijke Militaire School. De in deze tekst opgenomen analyses zijn een vrucht van een persoonlijke en wetenschappelijk verantwoorde analyse van de auteur en stroken niet noodzakelijk met het officieel standpunt van de Belgische Defensie.

Ook voor de individuele militair veranderde er nogal wat op erg korte termijn. Plots werd iedereen, zonder uitzondering, geacht te kunnen deelnemen aan langdurige operaties. Militairen van offensief ingestelde en getrainde gevechtseenheden, waarvan de leden veelal specifieke persoonskenmerken vertonen, werden verondersteld zich ook te kunnen gedragen als welzijnswerkers en maatschappelijke assistenten. Het beeld van de militair die zich traint en voorbereidt op het gevecht, actie-georiënteerd is en zichtbare resultaten wil boeken, diende vervangen te worden door dat van een professionele vredeshandhaver die naast de klassieke militaire vaardigheden tal van bijkomende sociale en psychologische vaardigheden bezit die van belang zijn voor het welslagen van een opdracht. De evolutie naar deze nieuwe operationele attitude, in een vaak traumatogene context met *rules of engagement* die niet steeds even eenduidig waren, heeft op een te bruuske wijze plaatsgevonden.

Bovenstaande beschouwingen pleiten voor begrip, maar kunnen op geen enkel ogenblik gebruikt worden als een excuus voor de soms mensonteerende praktijken van troepen ten aanzien van een door oorlog, banditisme, uitbuiting en armoede getroffen bevolking.

In deze bijdrage willen we een theoretisch kader bieden, vanuit de agresietheorieën en de sociale psychologie, om de psychologische processen te illustreren die soldaten op impliciete of expliciete wijze aanwenden om zich aan te passen in een uitzonderlijke, traumatogene en vaak vijandige omgeving. Deze processen spelen zich af in het spanningsveld tussen enerzijds aangepast geraken aan een (*post*)war-omgeving - vooral als door deze aanpassing normen verglijden met schending van mensenrechten tot gevolg - en anderzijds gehoorzaamheid aan de militaire regelgeving en respect van de inzetregels. Tevens zal gepleit worden voor permanente professionele begeleiding, wetenschappelijke ondersteuning en neutrale, ongekleurde socio-feedback vanwege gedragswetenschappers: voor, tijdens en na langdurige operaties. De onderstaande analyse zal het belang van preventie illustreren in de aanpak van wangedrag en normoverschrijding vanwege troepen waarbij vaak een misplaatste en mechanistische groepsidentiteit, die soms verkeerdelijk geduid wordt als groepscohesie, ontstaan is. Hierdoor kan de

functionele militaire hiërarchie, discipline en moraal ernstige schade toegebracht worden.

Naast deze beschouwingen zal eveneens stilgestaan worden bij de disruptieve individuele en collectieve (groepsdynamische) processen onder invloed van cultuurschok. Het cultureel management van een langdurige militaire operatie wordt belangrijker naarmate de cultuur, het geloof, de waarden en de normen van de ingezette troepen verschilt van de achtergrond van de plaatselijke bevolking. Argwaan, cultuurverschillen en gebrek aan kennis van de andere zijn een belangrijke bron van provocatie, dreiging, frustratie, onbegrip en irritatie waardoor kleine problemen snel buitensporige proporties kunnen aannemen. Indien hieraan nog een dosis traumatische ervaringen en hachelijke gebeurtenissen worden toegevoegd, dan kunnen wangedrag en normoverschrijding gezien worden als een mechanisme waarmee de ingezette militairen proberen de eigen psyche te beschermen.

In dat opzicht lijkt, althans op het eerste zicht, het wangedrag en de normoverschrijding, namelijk irrationeel gedrag in een irrationele context toch ... rationeel.

Agressie: de theorie

Baron en Richardson (1994) definiëren agressie als *“any form of behavior directed toward the goal of harming or injuring another living being who is motivated to avoid such treatment”*. De uitgesproken intentie om de andere pijn te doen, blijkt duidelijk uit deze definitie.

Dodge en Coie (1987) maken het onderscheid tussen **reactieve agressie** en **proactieve agressie**. Reactieve agressie is agressie die kan gezien worden als een vergelding tegen of een reactie op een waargenomen bedreiging of eerder agressief gedrag. Proactieve of instrumentele agressie daarentegen, is agressie zonder voorafgaande of eerdere ervaren agressie van de tegenpartij, die een specifiek doel nastreeft, zoals bijvoorbeeld straffen, domineren, vernederen of pesten. Met betrekking tot militaire operaties zouden we kunnen zeggen dat agressief gedrag hoofdzakelijk wordt aangezwengeld door een (vaak verkeerde) interpretatie van het gedrag van de andere. Die

andere kan gezien worden als té vijandig, op basis van de slechte kennis van de cultuur van die andere of het niet begrijpen van gedragingen en/of taal. Ook racisme situeert zich vaak in deze context.

Een van de onderzoeksvragen is: wat maakt dat vredeshandhavers overmatig agressief reageren tegen een plaatselijke bevolking of hen emotionele, psychologische, materiële of fysieke schade berokkenen en hiermee ingaan tegen de (geest van de) *rules of engagement*?

We denken dat frustratie één van de meest belangrijke determinanten is bij racisme en agressie gedurende langdurige, militaire operaties. Dollard et. al. introduceerden de frustratie-agressie-theorie reeds in 1939. Deze theorie kan bondig als volgt samengevat worden:

- frustratie leidt altijd tot één of andere vorm van agressie;
- agressie is bijna steeds afkomstig van één of andere vorm van frustratie.

Alleen al de lengte van de operatie en de lange scheiding van leefkern en familie kunnen zelfs bij de meest ervaren militairen aanzien worden als een belangrijke bron van frustratie. In de meeste onderzoeken zijn ze in de top drie van de belangrijkste stressoren terug te vinden. Hier bovenop komen nog andere frustrerende factoren als rolconflicten, conflicten in de groep of met leidinggevendenden, teleurstellingen allerhande, gebrek aan comfort en ontgoochelingen met betrekking tot de (zin van de) zending zelf.

Voor Dollard et. al. is het belangrijk drie factoren in beschouwing te nemen:

- de mate waarin iemand verwacht zijn doel te bereiken door agressief op te treden;
- de mate waarop anderen interfereren met betrekking tot dit agressief gedrag;
- het aantal keer dat men een frustratie oploopt door het niet kunnen stellen van een bepaald gedrag.

Dus, ook voor militairen op operatie kunnen we zeggen: hoe meer de militair in kwestie verwacht zijn doel te bereiken door agressief op te treden, hoe meer collega's dit gedrag versterken of aanmoedigen, of nog, hoe meer hij gefrustreerd wordt in het niet kunnen stellen van een bepaald gedrag, hoe meer agressie we kunnen verwachten.

Dollard et. al. verwachten verder ook dat het herhaaldelijk voorkomen van opeenvolgende frustratie nog een sterker effect kan veroorzaken.

Voorbeeld: Een sectie militairen van een bepaalde eenheid, die ervan uitgaan dat in het land waar ze optreden, door de plaatselijke bevolking alleen een duidelijke harde aanpak wordt begrepen, deze opinie delen met de collega's van andere eenheden en regelmatig in dezelfde situatie terechtkomen, waarbij bijvoorbeeld steeds bij dezelfde personen niet-toegelaten wapens worden gevonden, zullen met een grote waarschijnlijkheid een agressievere aanpak hanteren.

Met betrekking tot frustraties die militairen kunnen oplopen in buitenlandse operaties moeten we eveneens stilstaan bij de hoge verwachtingen die vele militairen hebben bij de aanvang van hun eerste echte operatie. Militairen die voor het eerst worden uitgezonden, zeker indien ze jong en onervaren zijn, gaan ervan uit dat hun inzet voelbaar en zinvol zal zijn. Ze verwachten soms dat de resultaten van hun inzet al duidelijk toonbaar zullen zijn bij het einde van hun opdracht. Dit is in de meeste gevallen amper vier maanden later. Niets is natuurlijk minder waar, vaak gaat het over een actie waarvan de resultaten slechts na jaren duidelijk zullen zijn, zeker bij vredesondersteunende operaties in een post-conflict zone. Bovendien verwachten ze van de lokale bevolking dankbaarheid en vriendelijkheid. We kunnen ons zelf reacties herinneren, opgetekend tijdens verschillende terreinstudies van de Belgische troepen in Visoko (Bosnië, 1996-1998). Een groot deel van de ingezette militairen verwachtten expliciet dankbaarheid van de lokale bevolking. In heel wat gevallen was dat wel zo, maar in andere gevallen dan weer niet. Vredeshandhavers moeten van in het begin verstaan dat het herstellen van een oorlog of een humanitaire ramp een proces is dat vele jaren duurt. De kans is reëel dat een soldaat op enkele maanden tijd geen duidelijke resultaten van zijn werk zal zien.

Het is dus belangrijk dat de psychosociale begeleiding van militairen actief werk maakt van psycho-educatie bij toekomstige vredeshandhavers, indien men preventief wil inspelen op de frustraties van de ingezette militairen.

Dollard et. al. hebben ook uitgebreid stilgestaan bij factoren die openlijk agressief gedrag kunnen inhiberen. Ze concludeerden dat agressief wangedrag hoofdzakelijk kan worden afgeremd door de gepercipieerde bedreiging van straf. Ze verwoordden het als volgt: *“the strength of inhibition for any act of aggression varies positively with the amount of punishment anticipated to be a consequence of that act”*.

We zouden dus kunnen zeggen dat een duidelijk en strak beleid, waarbij het voor elke militair duidelijk is dat elk ontoelaatbaar, agressief gedrag zal gevolgd worden door een onmiddellijke straf, onmiskenbaar zijn vruchten zou afwerpen.

Voorbeeld: Enkele Belgische paracommando's die ingezet werden in Somalië (Unosom, 1993) gaven blijk van ontoelaatbare agressie en wangedrag. Een sector van ruim 200 km moest gecontroleerd worden door amper één bataljon. In deze uitgebreide regio kon het niet anders dan de militairen zeer gedecentraliseerd in te zetten. Vele checkpoints waren bezet door een halve sectie waarop in het algemeen weinig toezicht was. De autonomie van de ingezette soldaten was groot en de context waarbinnen ze opereerden bijzonder moeilijk en gevaarlijk. Bij uitpattingen was onmiddellijke reactie erg moeilijk. Permanente en corrigerende socio-feedback van externe observatoren was er niet en psychologische begeleiding bij de verwerking van frustraties en kritieke gebeurtenissen al evenmin. Normoverschrijdend en ontoelaatbaar agressief gedrag is in dit geval niet anders dan een logisch gevolg, maar vooral een uiting van onmacht van de ingezette troepen.

Terwijl de dreiging met straf een invloed lijkt te hebben op het stellen van openlijke agressieve gedragingen, kan dit niet gezegd worden ten aanzien van het willen stellen van of het aanzetten tot agressief gedrag. Indien een individu zich niet agressief gedraagt of de norm niet overschrijdt, uit schrik om gestraft te worden, nadat een persoon of groep hem gefrustreerd heeft - beschoten, beschimpt, bespot, bedreigd... - kan niet gezegd worden dat de motivatie om agressief te reageren hierdoor weg is. Wel integendeel, dit soort ervaringen kan zich opstapelen en aanleiding geven tot buitensporig gedrag op een ander ogenblik. De opgestapelde agressie richt zich op een later ogenblik vaak tegen een derde, zelfs soms tegen iemand binnen de ei-

gen rangen. Zo kan bijvoorbeeld pestgedrag ontstaan. Het agressief gedrag wordt dan zichtbaar op het ogenblik dat de dreiging op straf minder groot is. Dit noemt men *displacement*.

Zoals reeds aangehaald kan de agressie die in feite gericht is op *out-group*-individuen gekanaliseerd worden naar *in-group*-slachtoffers. En ... *in-group* agressief gedrag komt vaak voor als mobbing, pesten of racistisch gedrag. Bij de Amerikaanse soldaten in Irak is het bijvoorbeeld zo dat een aanzienlijk percentage vrouwelijke militairen verkracht werden in eigen rangen.

Agressie als uitlaatklep

De observaties leiden ons tot een andere agressie-theorie. De agressie-catharsishypothese stelt dat alle soorten agressief gedrag - zelfs de onrechtstreekse, indirecte of verdoken handelingen - dienen als een soort catharsis. Dit is een ontlading van opgestapelde agressie, die zo de kans op verdere agressieve handelingen tijdelijk vermindert.

Binnen deze theorie is het dus zelfs niet nodig, teneinde de dosis agressie kwijt te geraken, om een andere persoon te raken of te beschadigen. Zelfs agressieve fantasieën, mildere uitingen van verhoogde irritaties, vloeken en tieren of eens met de vuist op de tafel slaan, kunnen al het effect van opluchting teweeg brengen.

Hierin vinden we een sterk argument om elke militaire operatie te laten begeleiden door gedragswetenschappers en ervaren militaire psychologen die in tijden van crisis, conflict of bij opstapeling van frustraties, de nodige begeleidingssessies (individueel of in groep) kunnen plannen en uitvoeren. De organisatie van *cumulatieve stress debriefings*, *vent (ventilation) sessions* of *acute stress buster sessions* op regelmatige basis of na specifieke acties kan een sterke preventieve rol vervullen.

Voorbeeld: Militairen op operaties worden constant blootgesteld aan een cocktail van frustrerende factoren: langdurige verwijdering uit de leefkern, gebrek aan comfort, verveling, provocaties, groepsconflicten, gebrek aan slaap, gebrek aan ontspanning... Indien deze spanningen zich opstapelen, zonder dat ze op een gezonde wijze gekanaliseerd worden (zoals bijvoor-

beeld in een sportwedstrijd of via psychologische begeleiding), ontstaan vaak spontane vormen van ontlasting (catharsis) zoals conflicten met de leden van een andere krijgsmacht of incidenten met de plaatselijke bevolking. Gevaarlijk en disfunctioneel, maar wel ontladend.

Racisme als oorzaak van agressief gedrag

In het volgende deel staan we nog even stil bij de proactieve agressie tijdens militaire operaties. Een vaak voorkomende vorm van proactieve agressie tijdens militaire operaties bestaat uit zuiver racistisch geweld. In vele gevallen ligt zuiver het racistische vooroordeel tegenover de bevolking, in termen van geloof, gedrag en cultuur, aan de oorsprong van het agressieve gedrag. Negatief gedrag van één groep ten aanzien van leden van de andere groep kan in die context heel snel escaleren, vooral wanneer er doden en gewonden vallen.

Genthner, Shuntich & Bunting (1975) stellen in hun onderzoek dat personen met een uitgesproken racistisch vooroordeel ten aanzien van een andere groep - namelijk van de plaatselijke bevolking - zeer waarschijnlijk ook zullen overgaan tot interraciale agressie. In vele gevallen ligt de angst voor het onbekende, het gebrek aan informatie over (het gedrag van) de andere groep en de angst en onervarenheid in een operationele context aan de basis van het agressief gedrag. Indien militairen die worden ingezet in een conflict tussen verschillende bevolkingsgroepen geen duidelijk beeld hebben van de oorzaken en de kern van het conflict, zullen ze geneigd zijn de eigen belangen als tegengesteld te zien aan de belangen van de plaatselijke bevolking. Hoe meer die plaatselijke bevolking cultureel en raciaal verschillend is van de eigen groep, hoe meer de neiging tot homogenisering van de plaatselijke bevolking aanwezig zal zijn, waardoor het uiteindelijk lijkt alsof er maar twee groepen ontstaan: wij (*ingroup*) en de andere (*outgroup*). Je hoort dan reacties als “*ze verstaan hier alleen de taal van het geweld*” of “*het is het veiligste als ze hier schrik van ons hebben*” of nog “*het enige wat ze hier verstaan is de taal van wapens*”.

De hierboven beschreven fenomenen kunnen aanleiding geven tot een bijzonder explosieve cocktail. In een dergelijke situatie van homogenisering van de *outgroup* en polarisatie tussen de *outgroup* en de *ingroup* is de volgende stap vaak een proces van dehumanisering of ontmenselijking van de andere. Dit is de *highway to misconduct and disobedience*: het versneld ontstaan van een groepscultuur van geweld, wangedrag en ongehoorzaamheid.

Zeker in operaties waarbij de ingezette troepen voortdurend geprovoceerd en gefrustreerd worden, er slachtoffers vallen en er een hoge mate van onmacht heerst, ontstaat er gaandeweg een steeds groter wordende psychologische afstand tussen de verschillende partijen. De leden van de *outgroup* krijgen eerst een bijnaam, vaak één die in niets doet vermoeden dat het over mensen gaat, maar worden uiteindelijk in een snel escalerend proces gezien als onverbeterlijk uitschot of zelfs uit te roeien onkruid. Dit wordt nog versterkt in functie van de negatieve ervaringen met leden van de andere groep. Eenmaal dit gedrag ontstaat, is het uiterst besmettelijk en moeilijk te stoppen, zeker indien de ingezette troepen merken dat zelfs de plaatselijke bevolking elkaar met geweld te lijf gaat.

Een ander aspect van deze psychologische verwijdering van de andere is er één van bescherming. Indien bijvoorbeeld westerse soldaten worden ingezet in een gebied waar de waarden en normen in niets gelijken op wat geldt in het land van herkomst - bijvoorbeeld als kinderen zich niet meer gedragen als kinderen maar als strijders waarvan een grote permanente dreiging uitgaat - dan is de enige wijze om overeind te blijven vaak de psychische afstomping en het verglijden naar een oorlogsmoraal. Hierdoor lijken de militaire acties en het schromelijk gebrek aan menswaardigheid in het conflictgebied makkelijker te worden. Soldaten denken verkeerdelijk "dat ze het gewoon worden". Deze aanpassing zal bij het einde van de missie, bij terugkeer op het thuisfront, als een boemerang terug in het gezicht van de betrokken militair belanden.

Sociaal-psychologische factoren van wangedrag

Naast de agressietheorieën, als theoretische duiding van wangedrag in militaire operaties, bevat de sociale psychologie ook heel wat mogelijke verklaringen voor normoverschrijdend gedrag. In wat volgt zullen een aantal sociaal-psychologische fenomenen genoemd worden, zonder evenwel de ambitie te koesteren ze uitgebreid te illustreren.

De theorie van de dominante responsen van Zajonc bepaalt hoe dominant gedrag wordt uitgelokt door situaties van verhoogde opwindning. Dominant gedrag is gedrag dat door een voorafgaand leerproces de grootste waarschijnlijkheid heeft om voor te komen als respons op een bepaalde stimulus. Deze theorie kan op gevaarlijke wijze interfereren met zowel de operationele context als de training die de ingezette militairen krijgen. Wanneer militairen op een hoofdzakelijk offensieve wijze getraind worden en bovendien nog behoren tot elite- of gevechtseenheden waarbij een kordaat en agressief optreden gecultiveerd wordt in de *esprit de corps*, riskeren ze in situaties van frustratie, gevaar en provocatie terug te vallen op wat ze het meest getraind hebben en het beste kunnen (dominant gedrag): agressief reageren.

Dit staat haaks op het gedrag dat van militairen in heel wat situaties, en in het bijzonder in vredesondersteunende operaties verwacht wordt: onpartijdigheid, neutraliteit, geduld, gecontroleerd en beheerst gedrag staan bij dergelijke operaties voorop.

In het algemeen stellen groepen zich agressiever op dan individuen. De in de groep aanwezige extremen convergeren naar een gemiddelde dat de neiging heeft individuen in groepsverband agressiever te doen reageren dan in een alleen-situatie. Welbekende groepsfenomenen zoals de-individuatie (het verdwijnen van het individu in de groep), polarisatie (polarisering van standpunten tussen *in-group* en *out-group*), het groepsdenken, sociale impliciete beïnvloeding (normalisering, conformisme en innovatie) en sociale expliciete beïnvloeding (invloed van gezag) komen voor in elke groep.

Het is belangrijk soldaten in volle voorbereiding op een operatie te duiden op de gevaren van deze processen, in het bijzonder de onbewuste of impliciete processen.

Het onderstaande citaat² verduidelijkt onder andere de situatie waarin groepscohesie zo sterk kan worden dat het individu er volledig in opgaat (de-individuatie) en het lijkt alsof individuen geen eigen wil meer hebben:

“You have a bond. You have a bond that’s so tick that it is unbelievable! It’s the pull, it’s the team, the work as a team, the team spirit! I don’t think that ever leaves a guy. That is exactly what basic training is supposed to do. It’s supposed to weed out those who aren’t willing to work that way. And that’s the whole motivation, that when somebody says we want you to do something, then you’ll do it. You’ll do it because of the team, for the team, with the team and because the team has the same focus .”

Indien onder invloed van de context van de operatie een groepsnorm van ontoelaatbare agressie ontstaat, riskeren individuen er zich uiteindelijk geen vragen meer bij te stellen.

Sommige groepsprocessen kunnen zelfs in de hand gewerkt worden door bepaalde leidersstijlen, bijvoorbeeld indien de orders die gegeven worden onduidelijk zijn en of ruimte laten voor interpretatie. Het zogenoemde Olleïsme is hiervan een voorbeeld: *“I did it because I thought that it was right and everybody would surely agree”*. Kolonel Oliver North was destijds één van de spilfiguren in het Contras-schandaal waarbij ook de voormalige president Reagan in opspraak kwam. Toen hij aan de tand gevoeld werd over de onfrisse praktijken waardoor militaire groeperingen in Nicaragua voorzien werden van wapens, reageerde hij laconiek dat hij dacht dat het mocht omdat niemand hem het tegengestelde gezegd had.

Zonder officiële klacht of disciplinaire actie riskeert een individu of een groep zich steeds verder te verwijderen van de gangbare norm of regel.

² Uittreksel uit de getuigenis van een Canadese soldaat uit het ontbonden 3e Para Regiment, geciteerd in Harrison, D. and L. Laliberté, 1994, p. 28.

Normoverschrijdend gedrag en psychotraumatologie in oorlogsoperaties

Oorlogsoperaties hebben een vernietigend effect op het basisgeloof en de basiszekerheden die mensen over zichzelf en de wereld waarin ze leven, hebben. Deze basiszekerheden hebben betrekking op veiligheid, voorspelbaarheid, controleerbaarheid, eerlijkheid, vertrouwen, zinvolheid en samenhang.

Een getraumatiseerde persoon verliest door confrontatie met een traumatische gebeurtenis, zoals bijvoorbeeld een oorlog, volledig zijn wereldbeeld. De bovengenoemde zekerheden hebben de neiging om radicaal tegenovergesteld te worden. Militairen voelen dit goed aan tijdens oorlogsoperaties. Ze worden blootgesteld aan een wereld waarin alle waarden op hun kop staan. Niets is nog zeker, niets is nog normaal. Militairen voelen snel de impact hiervan en zoeken een manier om zich aan te passen aan de traumatogene context waarin ze moeten opereren. Ze geraken het spoor bijster. Wie is de goede en wie is de slechte in de postmoderne intra-staat conflicten? Alles is zo complex geworden en militairen komen terecht in een sfeer van gruwel en normloosheid waarin grove schendingen van de mensenrechten (verkrachting, verminking, inzetten van kinderen, etc.) systematisch worden gebruikt als nieuwe oorlogswapens.

In dit opzicht lijkt de enige oplossing voor militairen (vaak onbewust) een laten verglijden van normen en waarden in de richting van wat er gebeurt in het conflictgebied. Potentieel schokkende situaties worden de norm en via een voortschrijdend proces van mentale pantsering, schermen de militairen zich af voor de ellende en het onheil in de operatiezone. Oorlogsnormen ontstaan binnen de groep en kunnen op termijn leiden tot onaanvaardbaar gedrag of overmatige agressie.

Voorkomen van wangedrag in militaire operaties

Organisatorische preventieve maatregelen

Een leger dat herhaaldelijk geconfronteerd wordt met langdurige militaire operaties kan zich preventief wapenen tegen wangedrag door een actieschema uit te werken aan de hand van de volgende preventieve maatregelen.

Een modern en operationeel leger moet vooreerst werk maken van de ontwikkeling van een ethische code: een gedragscode van de militair in operatie. Deze gedragscode, waarin de basiswaarden en -normen van het optreden in (*post*)war-zones worden opgenomen, moet geïnternaliseerd worden door de betrokken militairen en een officiële instantie moet misbruiken van macht en geweld op duidelijk waarneembare manier bestraffen.

Militairen moeten voor deelname aan een langdurige operatie gedegen onderricht en training krijgen met betrekking tot groepeffecten en normoverschrijdend gedrag. Ze moeten leren omgaan met onmacht, frustratie en provocatie. Militairen moeten tevens onderricht krijgen over de etnische en culturele waarden van de bevolking waartussen ze moeten opereren. Informatie over plaatselijke gebruiken, respect voor het heersende geloof, de ideologie en de cultuur.

De *rules of engagement* moeten voldoende duidelijk en ondubbelzinnig zijn en de militairen moeten regelmatig getraind worden in internationaal oorlogs- en humanitair recht.

Voldoende momenten voor ontspanning, rust en psychosociale begeleiding moeten worden ingebouwd tijdens de zending.

Organisatorische curatieve maatregelen

Militairen moeten worden beperkt in hun handelen door een duidelijk en uitvoerbaar disciplinair kader waarbinnen een nultolerantie op het misbruik van macht en gezag bestaat.

De militaire overheid moet een duidelijk communicatiebeleid voeren tegenover mogelijke incidenten en de gevolgen voor zij die er als dader bij betrokken zijn.

Op momenten van grote spanning, frustratie, werkoverlast of menselijke verliezen moet kunnen worden teruggevallen op een performant systeem voor psychosociale begeleiding.

Geen enkele militaire of niet-gouvernementele organisatie kan het zich de dag van vandaag veroorloven om geen rekening te houden met de rechten van de mens en het oorlogsrecht. In moderne legers die in multinationalaal verband opereren is geen plaats meer voor discriminatie, racisme, misbruik van macht, wangedrag of oorlogsmisdaden.

Een militaire organisatie kan het ook niet meer maken om laconiek te stellen dat misbruik en wangedrag nu eenmaal bij oorlogssituaties horen.

De publieke opinie verwacht vandaag eerlijkheid, openheid en duidelijkheid met betrekking tot incidenten. Het aantal multinationale operaties is nog nooit zo groot geweest en de reputatie van de deelnemende landen staat op het spel.

Het voeren van militaire operaties vergt vandaag de dag een aanpak waarbij ook juristen, gedragswetenschappen en ethici betrokken moeten worden.

De preventie van ontoelaatbare agressie, wangedrag en normenoverschrijding moet één van de prioriteiten van elk leger worden met het oog op het behoud van zijn geloofwaardigheid.

Voor meer informatie

Daniel MUNOZ-ROJAS, Jean-Jacques FRESARD, *The roots of behaviour in war. Understanding and preventing IHL violations*, ICRC, Geneva, 2004, 16 p.

Jean-Jacques FRESARD, *The roots of behaviour in war. A survey of the literature*, ICRC, Geneva, 2004, 120 p.